

IVAN VAZOV U HRVATSKOJ KNJIŽEVNOSTI*

JOSIP BRATULIĆ

Geopolitičko susjedstvo i zajednička povijesna sudbina često puta uzrokuju književne i kulturne veze i susrete pa i međusobna upoznavanja među narodima. Često puta su upravo politički faktori odlučni o intenzivnosti i učestalosti književnih, umjetničkih i uopće kulturnih bratimljenja među narodima. Međutim, kako se političke prilike mijenjaju od prijateljstva do zategnutosti, ili čak do ratnih sukoba, tako se i kulturna prožimanja gase, slabe i nestaju, iako ona sama nisu političke kategorije; umjetnost teži za međusobnim upoznavanjem i zbližavanjem, kulturna su nastojanja redovito znak bratstva među narodima.

Između Hrvata i Bugara nikad nije bilo posebnih političkih povezanosti, ali ni sukoba: oba su naroda svoju povijesnu sudbinu proživljavala u različitim političkim okolnostima, ali na način koji je zapravo vrlo sličan. Kulturno strujanje, književni susreti između hrvatskoga i bugarskoga naroda oduvijek su bez političke pozadine, diktirani su umjetničkim interesima. U tim susretima možemo pratiti interes bratskih slavenskih naroda bez ikakvog političkog diktata bilo s jedne ili s druge strane. Zato sudbina pojedinog pisca u našim međusobnim književnim i kulturnim susretima svjedoči o živom i istinskom interesu koji piščevo djelo u novoj sredini pobuđuje, kad se djelo samo nameće i samostalno pronalazi put do čitalaca u svojoj novoj sredini.

Kulturno i književno prožimanje između bugarskoga i hrvatskoga naroda nije samo novijeg datuma, iz sredine prošlog stoljeća, u času buđenja moderne nacionalne svijesti kod jednoga i kod drugoga naroda. Povijest književnih i kulturnih dodira ima veću i bogatiju prošlost, i na mahove je možemo pratiti od ranog srednjeg vijeka. Zajedničko djelo Konstantina-Ćirila i Metodija kamen je temeljac svim slavenskim književnostima, i nije bez razloga misionarsku i prosvjetnu djelatnost svete Braće uzeti kao početak uzajamnog slavenskog kulturnog prožimanja i upoznavanja. Treba kod toga naglasiti da su Hrvati sačuvali Ćirilovo pismo – glagoljicu do naših dana, a da su Bugari objeručke prihvatili i

* Referat održan na sesiji »Ivan Vazov i slovjanskite narodi, ezici i literaturi« u okviru VIII. ljetnog seminara za bugarski jezik i literaturu, u Sofiji 29. 8. 1970.

zaštitili prognane Metodijeve učenike iz Moravske, te tako omogućili da djelo obojice Braće plodno traje unatoč velikim i teškim neprilikama na koje je ono bilo naišlo.

Kroz cijeli srednji vijek postojalo je bogato književno djelovanje među južnoslavenskim narodima: kod toga su Hrvati odigrali izvjesnu posredničku ulogu prema slavenskom Istoku (preko njih je npr. došla u Srbiju i u Bugarsku *Trojanska priča*), dok je iz Bugarske plodno književno stvaralaštvo pronalazilo putove i prodiralo u druge južnoslavenske i istočnoslavenske krajeve (npr. s brojnim i vrijednim tekstovima apokriifa). Možda je ovdje potrebno naglasiti i to da pravoslavlje nije bilo tako jaka granica, kao što se to često tvrdi u proučavanju srednjovjekovnih slavenskih književnosti (kao u posljednjoj – inače odličnoj – knjizi D. S. Lihačova, *Poetika drevnerusskoj literatury*), jer je brojne tekstove ili tek njihove vrlo vrijedne fragmente, i to redom istočne provenijencije, lako naći i u hrvatskoglagoljskoj književnosti, u različitim zbornicima ili čak liturgijskim knjigama (brevijarima).

I u kasnijim razdobljima slavenske povijesti, kad je pod turskim naletom propalo i srpsko i bugarsko carstvo, a Hrvatska bila politički i društveno ugroženom položaju kulturni se utjecaji i nadalje šire od Zapada prema Istoku, ali i od Istoka prema Zapadu. Zahvaljujući radu hrvatskih književnih trudenika, u prvom redu bosanskih franjevac, bugarski katolici i pavlikijani bili su pritegnuti u krug interesa Zbora za širenje vjere (Congregatio de Propaganda Fide) iz Rima. Prva bugarska štampana knjiga *Abagar* nosi tragove hrvatskoga jezika, a porijeklom je Bugarin i Krsto Pejkić, rodom iz Čiprovaca, koji je radio na uniji bugarskih pravoslavaca i katolika. Za probleme bugarskoga naroda i za njegovu povijest znali su i Mavro Orbini, i Pavao Ritter-Vitezović i fra Andrija Kačić-Miošić (kojega je pjesme znao i prevodio Pajsije Hilandarac), a da o Jurju Križaniću posebno i ne govorimo.

Ovaj pregled ovako nasumce nabačenih zajedničkih tema nema nikakve ambicije da kulturne veze između dva naša naroda istraži, produbi i zaokruži; on samo pokušava naglasiti da pojedini izvori poznavanja i pojedina međusobna poznanstva, simpatije i suosjećanja među našim narodima imaju dublji i trajniji povijesni korijen.

U bugarsko-hrvatskim književnim vezama ime Ivana Vazova zauzima vrlo istaknuto mjesto. On je bio često preveden na hrvatski jezik, njegov se rad u hrvatskim književnim časopisima intenzivno pratio i ocjenjivao, izlazili su za njegova života i u našim novinama i časopisima prikazi njegovih knjiga poezije i proze, bile su prikazivane i njegove drame. Rad Ivana Vazova se u hrvatskim časopisima vrlo cijenio, a Vazov je bio vrlo omiljen pisac u Hrvatskoj od prvog prijevoda iz njegove poezije 1877. pa sve do posljednjeg izdanja *Antologije svjetske poezije*.

Prvi prijevod iz opusa Ivana Vazova na hrvatski jezik dao je August Šenoa pjesmom *Bugarska majka*, a to je ujedno i jedan od prvih prijevoda bugarske poezije kod nas. Šenoa je svoj prijevod objavio 1877. god. u

Vijencu, a iste je godine ispjevao i pjesmu *Na Balkanu* koja je posvećena bugarskom narodu i njegovu ustanku, a potaknuta je bez sumnje Vazovljevom poezijom.

Drugi hrvatski pjesnik koji je u svome vremenu bio u popularnosti ravan Šenoi, August Harambašić, počeo je od 1881. god. prevoditi intenzivno iz bugarske književnosti, a u samostalnoj zbirci *Bugarske pjesme*, koju je objavio 1886. on ima već dosta pjesama Ivana Vazova, koji je uz Petka Slavejkova, Hrista Boteva i Ljubena Karavelova najviše zastupan u ovoj interesantnoj zbirci prevedenih bugarskih pjesama. Na žalost, nakon Šenoe i Harambašića u Hrvatskoj se vrlo malo prevodi poezija Ivana Vazova, dok je u srpskoj književnosti ona mnogo više zastupana.

Ivan Vazov je u hrvatskoj književnosti poznat ponajprije kao pripovjedač i romanopisac. Njegovo prozno djelo imalo je – zahvaljujući nekolicini usrdnih bugarofila kao i ličnim kontaktima s prevodiocima – interesantnu i plodnu sudbinu u okviru hrvatske prijevodne književnosti.

Sudbinu jednoga pisca u stranoj književnosti možemo pratiti po djelima koja su se prevodila i po odjecima na koje je djelo naišlo, ali jednako tako interesantan je i stav domaće kritike o djelima koja se prevode i o piscu koji se prilagođuje svojim djelom novoj sredini. Ivan Vazov je u hrvatskoj književnosti razmjerno vrlo dobro preveden, ali on je svojim djelom i svojim umjetničkim stavom bio interesantan našim kritičarima kao pjesnik-vates svoga naroda, a takvu sudbinu i interes doživljavaju tek izabrani umjetnici nekoga naroda.

Prevodilačku politiku prema pojedinim piscima teško je pratiti i kulturnohistorijski je odrediti. Ponekad se prevodi, čak i danas, a u prošlosti je toga bilo i više, ono što se prevodiocu posebno sviđa, što je lakše plasirati u određenoj sredini i u pojedinim časopisima; ponekad se prevodilo ono što je bilo, iz bilo kojih razloga, lakše objaviti. Ivan Vazov je od 1877. do 1945. do kada raspoložemo s podacima, preveden na hrvatski jezik s preko 60 jedinica, a pojedina su djela bila čak i po nekoliko puta prevedena, neki su prevodioci svoj rad dotjerivali i popravljali, a osobito je to činio poznati bugarofil Fran Gundrum – Oriovčanin, koji je i najzaslužniji za temeljitije i dublje poznavanje Ivana Vazova kod nas.

Ivan Vazov bio je svojim rodoljubivim stavom, upravo svojim patriotskim angažmanom, zanimljiv za hrvatsku sredinu. Protuturska tendencija, naglašena u njegovim pjesmama i pripovijetkama, našla je plodno tlo i kod Hrvata, jer je još duboko u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća stanje u Bosni i Hercegovini bilo živi *memento* za nepoželjnu tursku prisutnost u neposrednom susjedstvu Hrvatske.

U Hrvatskoj se prevode i djela iz tzv. drugog razdoblja Ivana Vazova, kad on očima trijezna realiste promatra suvremeni bugarski život. I takva su djela naišla kod nas na dobar prijem, a *Kazalarska carica*, koja je izlazila u novinama i odmah objavljena kao posebna knjiga, smatra se ravnom genijalnom romanu *Pod igoto*. *Mitrofan* je izlazio u vrlo utjecajnim političkim i informativnim novinama »Pozoru« već 1882. god. u nekoliko nastavaka.

Kao da postoji neka vremenska zakonitost u prevođenju i utjecaju Ivana Vazova u hrvatskoj književnosti. Pod sam kraj stoljeća Ivan Vazov je naročito omiljen u Hrvatskoj, posebno nakon vrlo toplog i neposrednog prikaza Frana Gundruma-Oriovčanina o piscu i čovjeku Vazovu. Fran Gundrum je uspio našem čitateljstvu približiti bugarskoga pisca toliko da je početkom stoljeća popularnost Ivana Vazova u Hrvatskoj ravna popularnosti npr. Ivana S. Turgenjeva ili čak Lava N. Tolstoja. God. 1895. izlaze dvije pripovijetke Ivana Vavoza, 1898. ih izlazi u našim listovima i časopisima čak 5, a te godine izlazi i roman *Pod jarmom*. Djelo Ivana Vazova kod nas doživljava pravi procvat 1904. kad se prevodi 8 pripovjedaka, 1905. čak 9, a tek 1915. bit će ponovno prevedeno 6 njegovih pripovjedaka. Živ interes u hrvatskoj književnosti za djelo Ivana Vazova rađa se u godini Vazovljeve smrti (1921), a još više pred drugi svjetski rat kad Vazova kod nas populariziraju Ivan Esih i Ivan Goran Kovačić, koji je bugarskoga pisca neobično cijenio, a mislim da je izvjesne rodoljubne crte kod Vazova lijepo znao istaknuti i njima oplemeniti i nekoja svoja djela.

O Ivanu Vazovu je u hrvatskoj publicistici i književnoj kritici relativno puno pisano. Od devedesetih godina prošloga stoljeća kad je ime Ivana Vazova počelo ulaziti na stranice naših časopisa i novina pa sve do 1945. god. preko četrdeset napisa vezano je uz ime ovoga bugarskoga pisca.

Jedan od najzaslužnijih radnika na bugarsko-hrvatskom upoznavanju i zbližavanju svakako je Fran Gundrum-Oriovčanin (1856–1919). O njemu i o njegovu radu informativno je i sa simpatijom pisao Ivan Esih u »Novoj Hrvatskoj« (br. 154, 1944) i u bugarskom časopisu »Zora« (br. 7534, 20. 8. 1944) i ja zato meću ovdje ponavljati sve ljudske i publicističke odlike djelatnosti ovoga našeg zaslužnog kulturnog i prosvjetnog radnika, koji je prevodio i druga djela iz ruske i bugarske književnosti (npr. *Baj Ganju Aleka Konstantinova*). S Ivanom Vazovom vezivalo ga je srdačno prijateljstvo, a prema velikom bugarskom piscu sačuvao je duboko poštovanje kroz cijeli svoj život. Osim dva romana: *Pod jarmom* (*Pod igoto*) i *Kazalarska carica*, (o posljednjem je romanu vrlo pohvalno pisao kad se pojavio u Bugarskoj, i koji je najprije prevodio za osiječke novine *Narodna obrana*, 1906/7, a kasnije ga i samostalno izdao), Fran Gundrum je preveo veći broj Vazovljevih pripovijedaka (*Hadži Ahil*, *Ivan Aleksander*, *Gončova osveta*, *Bikoglav*, *Pilatova kći*, *Ulko ide u rat* itd.). On je i sam ušao u jednu Vazovljevu pripovijest koja je u Hrvatskoj bila prevedena već 1904. i izašla u časopisu »Prosvjeta« (*Oh, preuzvišeni!*). Fran Gundrum je liječnik koji je spasio pisca od podmuklih i lakomih njemačkih liječnika i upozorio ga na njihove glupe dijagnoze. Da se prisjetimo te pripovijesti s onim mjestom gdje Vazov opisuje svoga prijatelja i prevodioca svojih djela!

»Tek kad se predstavio, mogao sam se sjetiti da imam za gosta starog prijatelja, Hrvata, dra Franju G., koji je prije desetak godina služio u Bugarskoj, gdje smo se bili zbližili.«

Ako ova posljednja rečenica nije plod dobrohotne pjesničke slobode, neće biti istina što kažu Veličko Vlček i Ilija Konev u svojoj dokumentiranoj studiji *Prepiskata na Ivan Vazov s Fran Gundrum* (*Izvestija na instituta za literatura BAN X, Sofija 1961*): »Prez ljatoto na 1898. g. Ivan Vazov bil na lečenje v Karlovi Vari i tam se sreštal verojatno za p'rovi p't s Fran Gundrum« (str. 190), jer »s'd'ržanieto i oficijalnija ton« pisama još ne mora značiti nepoznavanje proslavljenoga pisca, već prije visoko poštovanje koje je Gundrum gajio prema bugarskomu piscu do kraja života. Fran Gundrum u studiji o Ivanu Vazovu, koja je izlazila u središnjem književnom časopisu u Hrvatskoj, u »Vijencu« tokom 1899. god. (br. 6, 8 i 9, sa slikom u 5. broju), prikazao je političke i kulturne, pa i književne prilike u Bugarskoj, a biografiju Ivana Vazova spojio je s prikazom njegovih glavnih djela, te je tako dao zaokružen portret pisca. On je dapače prikazao i psihički i fizički karakter Vazova:

»Ivan je Vazov star 48 godina, visoka uzrasta, tanka struka i elegantnog držanja. Glavu drži visoko – to mu dozvoljava vitkost vrata. Živahne sivkaste oči pronicavo te gledaju, a djelovanje mišica oko njih stvaraju mili pogled, izražaj blagog mira i vanredne simpatičnosti, koja te već u prvi mah sili da ga moraš zavoljeti. I zaista je tako: čim ga više gledaš, tim ti je miliji, tim ga radije slušaš: u njegovoj se blizini osjećaš upravo kao uz ljubljena brata ili uz iskrenog prijatelja. A kada hoće da te nešto svojim čistim, zvonkim glasom upita ili važno priča, uzvine oči gore i sada tek vidiš da je njegovo oko – to ogledalo duše, zaista ogledalo – u kojem se odrazuje bistar njegov um.

Dugačke trepavice rese vjeđe, a guste obrve podaju licu doduše neku ozbiljnost, koja se u govoru pretvori u ljubeznost i vanrednu naklonost. Blijedo-rumenjikavo lice, lijepo proporcionirani nos, rumene usne, krasni bijeli zubi čine Vazova upravo lijepim čovjekom. Gusti, odugački brkovi, obrasli na gornje usne, a gusta kratka malo prosijeda kosa pokriva tu umnu lijepu glavu visoka čela, koje se rado nabire.

Kretnje tijela su mu lake i žive, on govori polako, mnogo laganije od drugih Bugara, a jezik mu je upravo klasičan, kakav sam za vrijeme svog petgodišnjeg boravka u Bugarskoj veoma rijetko čuo.« (»Vijenac«, 1899., str. 139).

U razgovorima u Karlovim Varima, gdje se književnik i ministar susreo sa svojim prevodiocem i poštovaocem, bilo je riječi i o politici, kako u Bugarskoj, tako i u Hrvatskoj. O bugarskim prilikama ništa nije zabilježeno, Gundrum je poštivao volju svoga prijatelja kome ministarski položaj nije bio ni lak ni jednostavan. Zabilježen je interes Ivana Vazova za prilike u Hrvatskoj, a taj interes nije samo konvencija:

»A on je opet htio mnogo toga čuti o Hrvatima; molio me je da mu pričam o narodu koji je također lijevao krvcu za svoju otadžbinu, a proti dušmaninu, kao i bugarski narod. Čestitao mi da sam sin slavne majke Hrvatske i želio da pričam o njenoj ljepoti, divnoj prošlosti, da mu rečem koju o tom *antemurale christianitatis*, jer on uvelike štuje 'srodnu braću Hrvate'. Izrazio je želju: 'Neka bude svakom svoje, Hrvatska Hrvatima!' i žalio što sada ne može preko Zagreba u Sofiju, ali obećaje da do godine neće propustiti a da ne posjeti prijestolnicu braće Hrvata.«

O Vazovljevim djelima koja su izlazila u Bugarskoj u posebnim zbir-kama ili izdanjima vladao je u Hrvatskoj izvanredno živ interes, tako da su pojedini pratioci književnog života podrobno obavještivali o tim djelima, ali i o drugim knjigama bugarskih pisaca. Tako je Fran Gundrum već 1903. god. u »Vijencu« prikazao tematiku *Kazalarske carice*, on je u »Životu« god. 1900. prikazao prilično opširno *Skitničke pjesme*, a tih je godina izašao i opširniji prikaz Vazovljeve komedije *Službogonci – Stančo Kvasnikov u gostima kod ministra*. Drugi jedan poznavalac bugarske književnosti i prevodilac, Vjekoslav Cvetišić, koji je pisao pod pseudonimom Albertinov, prikazao je u »Vijencu« 1899. Vazovljevu humoresku *Mitrofan*, zatim *Nemile-Nedrage* i *Kardašev ide u lov*.

Književno djelo Ivana Vazova bilo je u središtu pažnje hrvatske književnosti i publicistike dugi niz godina, pa su i njegove pripovijesti izlazile u vodećim hrvatskim listovima: »Vijencu«, »Prosvjeti«, »Obzoru«, sarajevskoj »Nadi«, »Narodnim novinama«, »Riječkom novom listu« itd. Pojedine su pripovijesti bile ilustrirane originalnim crtežima, kao npr. u »Nadi« slikama poznatog bugarskog slikara Mrvičke. U to su vrijeme i pojedini brojevi časopisa i novina bili posvećeni Bugarskoj te su donosili ilustracije gradova, naselja, nošnje, spomenika i slično.

Sudbina Ivana Vazova u hrvatskoj književnosti ne bi bila potpuno prikazana kad ne bismo spomenuli i prikaze Ivana Gorana Kovačića koji su izlazili u »Hrvatskom dnevniku« 1938. i 1939. god. U prvom prikazu *Ivan Vazov, bugarski nacionalni pjesnik* Goran Kovačić ističe da je ime Ivana Vazova ne samo ime velikog pisca, nego je to simbol, jer je Vazov utjelovljenje, personifikacija bugarskog duha, njegove snage i njegova blistanja.

Govoreći o djelu Ivana Vazova, Ivan Goran Kovačić oduševljeno piše:

»Njegovo je djele bogato i raznoliko, a tim je djelom oživljena u čitavom nizu blistavih pjesničkih slika bugarska nacionalna historija, čitava bugarska povijest. Pjesnik je s pravom kazao ponosno: 'U mom srcu je urezana neizbrisivim slovima sva povijest bugarskoga naroda'. Njegovo djelo, duboko ukorijenjeno u bugarske narodne tradicije, bogatilo se iz godine u godinu, da u razdoblju od pedeset godina njegova književna rada dostigne divovske

razmjere. Njemu prije svega duguje bugarski narod na dovršenju bugarskoga jezika, te se danas mogu njime izraziti najdražesnije nijanse i slike, kojima obiluje njegov neobuzdani lirizam. Što se tiče jezika, Ivan Vazov je izvršio djelo koje odgovara Puškinovu radu na ruskom jeziku. Puškin i Vazov slični su i po vitalnosti duha, po optimizmu i po njihovoj vjeri u proročki poziv pjesnika. Oni su obojica opjevali velike junake, sjajne figure i divne snage svojih naroda; oni su prokrčili mladima prostranu cestu i stvorili im lijepe i sretne perspektive.«

Ivan Goran Kovačić u ovakvom pristupanju Ivanu Vazovu ispo- vjedio je svoj umjetnički *credo* i pokazao svoje gledanje na nacionalnog pjesnika, koji postaje klasik zato što objedinjava svojim djelom nekoliko temeljnih odlika: oživljava prošlost i tako potvrđuje sadašnjost, stvara jezik i pokazuje put novim generacijama. Pišući o Vazovu, on zapravo pledira da i u hrvatskoj književnosti potvrdi velike vrednote bugarskoga pisca.

U okviru novije naše književnosti praćenje i razvijanje interesa za bugarsku književnost traje od sredine prošloga stoljeća kad je biskup J. J. Strossmayer okupljao i pomagao bugarske đake i pokušao s njima ostvariti južnoslavensko političko i vjersko jedinstvo. Za bugarski jezik i njegovu noviju književnost tada se interesiraju najviđeniji naši znanstveni radnici: Ivan Kukuljević Sakcinski, Vatroslav Jagić i Franjo Rački. Tada su interesi uglavnom političke i etnografske prirode, a tek prvim prijevodima bugarskih mladih literata u Zagrebu počinje književna suradnja između Hrvata i Bugara. Posebice je djelo i osoba Ivana Vazova ona spona koja je bugarsko-hrvatske odnose na polju književnosti i kulture povezala i učvrstila do zaista dobrih i prisnih kontakata.

U broju radnika koji su nakon ove prve generacije pratilaca bugarskih političkih i umjetničkih problema radili na bugarsko-hrvatskom zbližavanju i upoznavanju nalazimo braću Milarove, ali i velike i značajne književnike kao što je August Šenoa i August Harambašić, zatim poznate i nedovoljno ocijenjene kulturne radnike kao što su Fran Gundrum Oriovčanin, Vjekoslav Cvetišić, Blaž Blažeković, dok u posljednjoj generaciji nalazimo, uz ostale, Ivana Esiha i Ivana Gorana Kovačića. Svi su ovi ljudi barem jednim dijelom bili povezani i s djelom Ivana Vazova, pa i ta veza potvrđuje životnost i duboki interes na koji je djelo bugarskoga pisca naišlo u hrvatskoj književnosti.

U feljtonu »Narodnih novina« 1935. god. izašao je napis Vladimira Babića *Beogradsko pismo* u kome se referira i o novom izdanju Vazovljeva romana *Pod igom*. Pismo Vladimira Babića odnosi se na bugarsko-srpske književne i kulturne odnose, pa se njegovi zaključci tek djelomično mogu primijeniti i na hrvatsko-bugarske susrete i književne veze:

»Jer letimičan pogled na bugarska djela prevedena na naš jezik pokazuju da su ona vrlo malobrojna i slučajna i da ne možemo

ukazati gotovo ni na jednog našeg književnika koji bi se znalački i sistematski posvetio upoznavanju naše publike s odabranim djelima iz bugarske književnosti. Posljedice tuđih i tuđinskih interesa bila su razmimoilaženja između Bugara i nas. A kad je i bilo zblizjenja i zajedničkih pothvata i uspjeha, tuđinski prsti ubrzo su pokidali i prekinuli niti koje su nas vezivale. Stoga smo i u kulturnom pogledu – riječ je stalno o odnosu između Bugara i srpskog dijela našeg naroda – bili pasivni i ravnodušni jedni prema drugima sve do najnovijeg vremena.«

U hrvatskoj je sredini ipak postojalo nekoliko ljudi koji su i tada i nešto kasnije vrlo budno i sa simpatijama pratili bugarsku književnost pa su i prijevodi iz suvremene bugarske književnosti na hrvatskom jeziku bili češći i raznovrsniji. Ali ove riječi treba svejedno upamtiti kao opomenu da se stara praksa ne ponovi.

Da zaključimo: djelo Ivana Vazova ima bogatu i plodnu sudbinu u okviru hrvatske književnosti: ono je bilo prevedeno, naišlo je na dobar prijem čitalaca i kritike. Vazovim se djelom zanimaju književnici koji rade u živim tokovima stvaralaštva, kao što su poimence Šenoa, Harambašić, Goran Kovačić. Interes za njegovo djelo nije bio uvijek jednak, ali nije nikada prestajao, nego je živio nekad više nekad manje intenzivno sve do naših dana.